

על מדיאה מאת אנסמבל כאן

ד"ר רקפת אפרת לבקוביץ'

'מדיאה' של אוריפידס ריתק דורות של יוצרים. הגרסאות השונות נעו בין הצגת דמותה של מדיאה כאישה חלשה, קרבן של הגברים בחייה, לבין הצגתה כאישה חזקה אשר פועלת מתוך מודעות שלמה למעשיה. לא פעם נכתב מחדש והועלה המחזה, במקרים רבים על ידי נשים, בתקופות ומקומות הרי משמעות מבחינה פוליטית כגון, בבריטניה בתחילת המאה העשרים בעת המאבק של נשים על זכות הצבעה, בגרמניה המזרחית ובארה"ב בזמן מלחמת המפרץ הראשונה.

הבחירה של היוצרים "לנקות" את המחזה מדמויות המשנה והמקהלה ולהותיר רק את שלוש הסיצנות של מדיאה ויאסון מייצרת פרשנות ייחודית: היא מעניקה לשניים מעמד שווה. הסיפור הוא של שניהם, של הזוגיות ארוכת השנים שלהם ושל כל אחד מהם כאינדיבידואל. המאבק ביניהם הופך למאבק מגדרי; הוא שמניע את העלילה ועומד במרכזה.

את יאסון אנו פוגשים עשר שנים לאחר חזרתו מקולכיס כגיבור ובידיו גיזת הזהב. כעת הוא גולה בקורינתוס. במעמדו הנוכחי זהותו כגיבור וכשליט, ומכאן, כאב-טיפוס של גבר, הולכת ומטשטשת. על רקע זה, בחירתו לשאת לאישה את בת קריאון, נסיכת קורינתוס, ניתנת להבנה כניסיון להחזיר לעצמו את כוחו, מעמדו וזהותו הגברית. מדיאה, אשתו הנאמנה, לה הוא חב את הצלחת מסעו להבאת גיזת הזהב, עומדת עתה בדרכו.

מדיאה היא דמות מורכבת שמחזיקה בתוכה הפכים: זוהי אישה של אש ופלדה, רגשית וקרת מזג, נאמנה ומניפולטיבית, פקחית, אכזרית ורודפת תהילה. בעולם אחר, היא היתה יאסון או קריאון - שליטה רבת עוז. בעולמה, היא אשת איש, עקרת-בית ואם, נשלטת על ידי גברים ותלויה בהם; וכשסר חינה, היא הופכת לרעיה הנבגדת, לגולה לעתיד, חסרת כל.

מצבם של מדיאה ויאסון אינו סימטרי משום שיחסי הכוחות החברתיים אינם סימטריים. הכוח והחירות בידיו של יאסון; הוא יכול להחליט על דעת עצמו ומבלי לשתף את אשתו, לעזוב אותה ואת ילדיו ולפתוח בחיים חדשים עם אישה וילדים חדשים, בהיכלות המלך גדושי הזהב. דבר לא יחסר ממנו. לעומת זאת, מצבה הכלכלי, מעמדה החברתי ומקומה בעולם של מדיאה תלויים ביאסון. פרידתו ממנה מותירה אותה נתונה לחסדי קרובים זרים. אפשרויותיה מצטמצמות וגורלה (וגורל ילדיה) מאיים. יחד עם זאת, שניהם כלואים בין גדרות המגדר שלהם וכפופים לתכתיבי חוקיהם. במובן זה, שניהם קרבנות של עולם גברי, פטריארכלי, בו אוסף התכונות האנושיות מחולק בצורה שרירותית וקשיחה לתכונות 'גבריות' ו'נשיות', באופן שמצמצם את המגוון האנושי ומונע מבני אדם לכוון, לבטא ולממש בחופשיות את האינדיבידואליות הייחודית שלהם.

הבחירה של יאסון לעזוב את אישתו ולהינשא לבת המלך נראית, על רקע זה, כניסיון קונפורמיסטי מבחינה מגדרית לכונן מחדש את גבריותו הפצועה. לעומת זאת, מעשה הרצח שמבצעת מדיאה מורכב יותר מבחינה מגדרית. מדיאה לא מקבלת בהכנעה "נשית" את מצבה החדש, האומלל. היא כלל לא מפקפקת בזכותה לדבר ולפעול כמו הגברים שסביבה, בניגוד למצופה מאישה ביוון העתיקה. היא פועלת כמי שרואה את עצמה קודם כל כאישה אינדיבידואלית ורק אחר כך כרעה ואם. זהותה הייחודית לא תמחק, לא ישכחה. היא רוצחת את בניה, כמו כורתת את רחמה, את תפקידה האימהי המדכא והמחליש ומשיבה לעצמה את גופה ורוחה ה'גבריים', שידעו חיים בעבר אך גוועו עם נישואיה. העונש שהיא מטילה על יאסון כבד עליה במידה שווה – והיא יודעת זאת היטב. היא דנה את שניהם לחיים בצלה של שמש שחורה.

אם כך, אולי דווקא **כאם** היא פועלת? האין גורל ילידה נתון בסכנה מוחשית? הן לו היו גולים עמה לניכר היו נדונים לחיים של עוני, שעבוד וקרוב לוודאי, מוות. ולו נותרו עם אביהם בקורינטוס, הרי היו מאיימים על ירושת הכתר של קריאון, על מעמדם של ילידיה לעתיד של בתו, ולכן מועדים לרצח מצד נאמני המלך. "**קום ליבי, קח נשק**", קוראת מדיאה וכל מאבק האייתנים שמתחולל בתוכה מתגלם במשפט זה. מדיאה מכריעה: עדיף מוות מיד אוהבת על פני מוות מיד אויב. היא נתנה והיא לקחה, מתוך אחריות מלאה. האם יתכן שמדיאה לא ביטלה במעשה את אמהותה – דבר שאינו אפשרי למעשה לעולם – אלא הלכה עמה רחוק מדי? נדמה שפרשנות היוצרים נוטה להבנה זו.

עבור יאסון, מדיאה אשתו אינה אלא "אישה", נציגת המין הנשי. על מנת לתמרן אותו, הופכת מדיאה לרגע לאותה אישה גנרית, קטנה, טיפשה, רגשנית וחרדה - "אבל אישה נוטה לבכות, כי היא אישה". היא חוזרת בה, לכאורה, מכפיות הטובה הקטנונית והגחמנית שיאסון מייחס לה, על מנת לחתור תחת תכניתו הבנויה לתלפיות. בפרט, היא מנצלת את דעותיו הקדומות על אודות מהי אמהות, מגוננת ומיטיבה, על מנת להפוך על פיו את עולמו השקול והמאורגן ולהרוס אותו. רצח הבנים הוא רצח 'חוק האב' – רצח החוקים המסדירים את התרבות הפטריארכלית, שקובעים מהי אמהות וכיצד היא אמורה להתנהל.

מדיאה ויאסון אחוזים זה בזה בקשר גורדי של אהבה ושנאה ומתקשים להיפרד, גם כאשר הנורא מכל נעשה – כפי שמעיד הדיאלוג האחרון, המתארך, ביניהם. עד הסוף השניים מתחשבים ומטיחים עלבונות - על הבגידה, על הטיפול בילדים, על מה שהיה ועל מה שיהיה - באופן שנשמע לאוזניים מודרניות רלוונטי להחריד. ובאמת, מה השתנה, מהאספקט המגדרי, מאז ימי יוון העתיקה? במובן מסוים כל כך הרבה, במובן אחר, כמעט כלום. נדמה שבתוך חיי היומיום שלנו, בין הכנת שניצלים, התכוננות לפרזנטציה וקימה לילד/ה בלילה – "איך היא עוד לא קמה?" "אולי פעם אחת הוא יקום." – פועמים אותם כוחות מיתיים שאוריפידס מזהה ומגלם בדמויות מחזהו. עדיין, ההיקרעות בין התשוקות והשאיפות הפרטיות של גברים ונשים לבין התפקיד ההורי, מחד, והוויתורים שדורשת הזוגיות, מאידך, עומדת ביסוד החיים האנושיים, מניעה ומטלטלת אותם. גם כיום, ילדים מהווים שדה מאבק בו לא פעם הם אלה שנופלים חלל. מי יקום לילדים? בזמן שהיא והוא רבים ביניהם בפנקסנות מתקרבת, הילד נותר לבדו במיטה.

יאסון ומדיאה עומדים ופניהם אלינו, הקהל; אלינו הם מדברים. האם אנו אמורים להיות השופטים בדרמה שמתחוללת מולנו? ואולי אנו הילדים או העם – אלה שמשלמים את המחיר על המאבק בין הוריהם/ שליטיהם? בין השניים ממוקם מסך עגול, אלמנט שלישי, הפותח מרחב למחשבה ודמיון – האם זו הלבנה במלואה? שמש שסופה ליקוי והשחרה? רחם? על גבי המסך משתברים באופן קליידוסקופי אבריהם של כל אחד מבני הזוג בנפרד ושל שניהם יחד - חלקיקי גוף ונפש, אור ואפלה. האם אלה הם דחפיהם ויצריהם, השלכות לא מודעות של נפשם? ואולי תהליך התפרקותם-היאסופותם-התפרקותם? האם זוהי הזוגיות של השניים שכאילו קיבלה חיים משלה? ואולי זהו הגורל אותו השניים עצמם קובעים במעשיהם נטולי הרסן; גורל לו הם אחראים, לכאורה, אך למעשה נקבע על ידי תשוקותיהם ורגשותיהם בהם הם שבויים ללא יכולת מילוט? יהיה אשר יהיה, צבעים וצורות בתנועה ושינוי מתמידים רוקמים ופורמים בפנינו את מלאכת האהבה-איבה ובה בעת מייצרים יופי מכאב ותשוקה - האין זה תפקיד התאטרון?